

מערך שיעור על טיפוח זיכרון השואה בישראל (90 דקות)

מבוא

שימו ♥ - המערך כולל מצגת שיש להקרין בכיתה.

להורדת המצגת לחצו כאן.

[שקופית]

• מה היא עליה לרגל? מה המאפיינים שלה?

עליה לרגל היא מסע שיש לו משמעות רוחנית ומוסרית. לרוב, יעד העלייה לרגל הוא דתי, מקום קדוש או אדם קדוש. הביקור במקומות הללו הוא בעל חשיבות רוחנית, אפשר להירפא בזכותם, אפשר לקבל תשובות על שאלות, אפשר להשתנות. האדם היוצא לדרך אינו אותו אחד החוזר ממנה. הוא עובר טרנספורמציה.

• האם יש אתרי עליה לרגל שאינם דתיים?

עליה לרגל למקומות קדושים לאומיים, מעצבת את תודעת העבר שלנו כלאום כמו גם את מודעותו של העולה לרגל לציפיות החברה ממנו. היא מגדירה לו מה שמצופה ממנו, הוא מקבל עליו תפקיד.

אתרי עליה לרגל בציונות

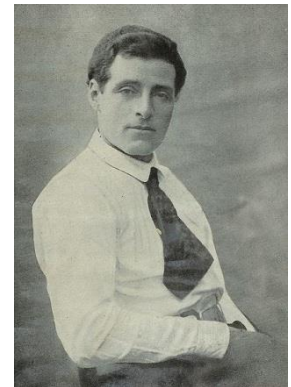
תל-חי

[שקופית] האריה השואג

ב – 1 במרס 1920 (י"א באדר, תר"ף") התחולל קרב תל-חי, שבמהלכו נהרגו 6 יהודים. ההרוג המפורסם והידוע ביניהם היה כמובן:

[שקופית] – דיוקן של יוסף טרומפלדור + יוסף טרומפלדור חורש את האדמה

חלפו ימים ספורים אחרי הקרב בטרם נפוצה השמועה, שמילותיו האחרונות של יוסף טרומפלדור היו: "אין דבר, טוב למות בעד ארצנו". האמת ההיסטורית, האם הוא אכן אמר זאת או לא, אינה חשובה.

• למה האמת ההיסטורית במקרה זה לא חשובה?

כי מה שחשוב הוא העובדה שהציונות אימצה את המשפט הזה והוא היה למיתוס מרכזי בהווייה הציונית. בשלב הראשוני הזה של הציונות, היא הייתה צמאה למילים מהסוג הזה. הפיכתן לסמל ולסיסמה הייתה מתבקשת.

כך נוצר מיתוס תל-חי. מיתוס לאומי השוזר יחדיו דם ואדמה, מזין את פולחן החייל עובד האדמה הנופל על משרתו בהגנה על אדמת מולדתו. מסר העומק שלו הוא:

בדם לוחמים רוכשים ארץ ומרחיבים את גבולה וקונים גם לגיטימיות. דמם של קורבנות תל חי גם קידש וגם קנה, בעת ובעונה אחת, את הרי הגליל. "בדמם קנו והקנו לנו את הרי הגליל", נאמר על אנשי תל חי ביום השנה למותם.

המיתוס הזה הוא חלק מרכזי בזיכרון הקולקטיבי הציוני.

• מה הוא זיכרון קולקטיבי?

זיכרון קיבוצי מבוסס על אמונה בעבר היונקת משני מקורות – היסטוריה והנצחה. היסטוריה היא תיאור הנסיבות והשתלשלות האירועים ואילו ההנצחה מעניקה לאירועים נבחרים משמעות מוסרית. האירועים הנבחרים הם אלו שנמצאו ראויים לתשומת לב קולקטיבית. הזיכרון הקולקטיבי מעניק משמעות ומאפשר ליחידים להרגיש שותפים בסיפור הגדול, המשותף לכולם.

עד להקמתה של מדינת ישראל תל-חי וטרומפלדור זכו למקום מרכזי בזיכרון הקולקטיבי של היישוב בארץ. כבר משנות העשרים המוקדמות נקראו בתי ספר, יישובים, ארגונים ומוסדות, רחובות ובתי קברות וגם ילדים על שמו של יוסף טרומפלדור ועל שם המקום. יום י"א באדר צוין בבתי הספר ובתנועות הנוער כיום גבורתם של אנשי ארץ-ישראל.

[שקופית] – טיולי בית ספר ותנועות נוער לתל-חי, שנות ה-20 וה-40

טיול בית ספר יסודי מראשון לציון, 1949

תנועת בית"ר בתל-חי, 1929

ילדים ובני נוער עלו מדי שנה לתל חי ושיננו את המילים של טרומפלדור. ספרי לימוד, פרקי לימוד, מחזות ושירים נכתבו על טרומפלדור, ובשורת תל חי הגיעה גם אל רחבי הגולה היהודית. כולם אימצו את תל-חי, הן מהשמאל והן מהימין, כל אחד בהתאם לאידיאולוגיה שלו.

תל חי הפכה להיות למחוז זיכרון, שאליו עולים לרגל.

מצדה

והנה עוד אתר עליה לרגל חשוב

[שקופית] מצדה

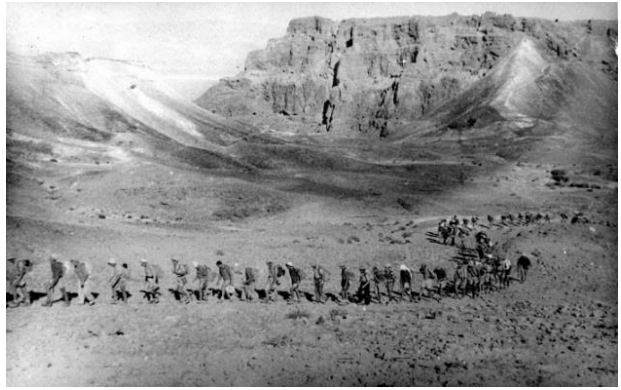

סיפורה של מצדה מופיע בספר "תולדות מלחמות היהודים עם הרומאים", שכתב היסטוריון יהודי בן התקופה, יוסף בן מתתיהו הוא יוספוס פלביוס. הוא עצמו היה ממפקדי המרד הגדול ברומאים, שנפל בשבי הרומי.

בשנת 73 לספירה, 3 שנים לאחר חורבן בית המקדש בירושלים והכיבוש של מעוזי ההתנגדות האחרונים על ידי הצבא הרומי, נותרו הסיקריים שעל ראש מצדה האחרונים. 967 גברים, נשים וילדים. אלעזר בן-יאיר, מנהיגם, קרא להם לשחוט את בני ביתם ואת עצמם על מנת שלא יפלו בשבי, וכך הם עשו. כשפרצו החיילים הרומים למבצר, גילו מאות גופות וגם שתי נשים וחמישה ילדים שהסתתרו במנהרות שעל ההר, ומפיהם למדו על שהתרחש שם.

פרשה זו הודחקה במשך מאות שנים אל שולי התרבות היהודית. למעשה אין לה כמעט זכר עד לראשית התנועה הציונית. פרשת מצדה "עלתה לכותרות" וחדרה למרכז הזיכרון הקולקטיבי של היישוב היהודי בארץ בשנת 1942. אז חשש היישוב מהתקדמותו של הצבא הגרמני ומפלישה נאצית לארץ-ישראל. סיפור מצדה התאים לשמש כסמל למצב המצוקה החדש, כיוון שהציב מודל של גבורה הראוי לחיקוי. לקח חברתי שיש ללמוד ממנו. אירועי הלילה האחרון במצדה היו לנורמות התנהגות נערצות המאחדות בין הלוחמים של אז לאלו של היום, בין עבר הירואי להווה ציוני.

[שקופית] – מסע למצדה בשנות ה – 40

מצדה הפכה באותם ימים לאתר עלייה לרגל. חניכי תנועות הנוער ולוחמי הפלמ"ח – הצברים המיתולוגיים שהיו אז בשיא פריחתם, החלו לצאת בהמוניהם למסעות במדבר יהודה. מעפילים אל פסגתה של מצדה הנשגבת, בעוז, באהבה וברטט של קדושה. שם נשבעו על נכונותם להילחם עד מוות להגנת ארץ-ישראל, ובלבד ש"שנית מצדה לא תיפול". העליות לרגל עמדו במרכז יצירתו של מיתוס נוסף באפוס הגבורה הציונית – מיתוס מצדה.

[קליק] – דברי עזריה אלון על מצדה

"במצדה ראינו מלחמת שחרור, מלחמת גבורה, מלחמת מעטים מול רבים, מלחמת נאמנות לארץ, מלחמת נאמנות לעם" (עזריה אלון, סייר בפלמ"ח).

הצירוף של דם ואדמה השתלב במכניזם של חידוש הברית עם הארץ. המסע, הטיוול, העלייה לרגל למקומות הללו, תל-חי ומצדה, סימנו גם את גבולות הארץ. שכן היכן שהילדים מטיילים שייך לנו, הם מטיילים בארץ שלהם.

• מה למדו העולים לרגל לתל-חי ולמצדה?

על כך שבהיסטוריה היהודית ישנם סיפורי גבורה. שהאדמה עליה הם דורכים מקודשת בדמם של הנופלים. ושגם מהם מצופה הנכונות להקריב למען הארץ.

מסע חניכה ועליה לרגל לפולין

היום מרבית תלמידי ישראל כבר לא מגיעים לא לתל-חי ולא למצדה. היום האתרים הללו והסיפורים שלהם נדחקו לשולי הזיכרון הקולקטיבי הישראלי.

• אז לאן תלמידי ישראל עולים היום לרגל?

[שקופית] – דגל ישראל עם גדר תיל ועליו
כתוב מסע לפולין

ב – 1988 החל משרד החינוך להוציא משלחות בני נוער ישראלי לפולין. מאז הלך וצמח מספר התלמידים היוצאים למסע והיום הוא עומד על כ – 25,000-30,000 בני נוער בשנה. מאז התחלת המסעות יצאו מאות אלפיי תלמידים לפולין במסגרות בית ספריות.

• מדוע לדעתכם החליט משרד החינוך לערוך את המסעות הללו לפולין? מה הנימוקים לעריכת מסעות אלו?

[שקופית]

הנה כמה מהנימוקים לעריכת המסעות לפולין

1. מסע חינוכי רב משמעות, המשאיר רושם אדיר על החווים אותו. הוא מחיה את חומר הלימודים והופך אותו למעניין יותר ואפשר לתלמידים לקלוט, להבין יותר ולהתחבר אליו.
2. מסע המעצב את האישיות ומחזק את הזהות היהודית-ישראלית של היוצאים ואת השתייכותם לעם ישראל ולמורשתו, ולמדינת ישראל וליהדות.
3. מסע המאפשר לחזק בקרב התלמידים את הקשר בין החיים היהודיים בגולה לבין הקמת מדינת ישראל ולהכיר את התרבות שהתפתחה בגולה ואת הקהילות היהודיות שחיו ושגשגו באירופה עד למלחמת העולם השנייה.
4. המסע מאפשר היכרות עם פולין של היום ובתוך כך עם צעירים פולנים, וכך מסייע בהפרכת סטריאוטיפים על פולין והפולנים ובהיכרות עם האחר והזר.
5. מסע המחזק את הקשר למדינת ישראל ואת המחויבות לה.

- ישנם גם חוקרים ואנשי חינוך המתנגדים באופן נחרץ למסעות הללו? מה לדעתכם הנימוקים שלהם?

[שקופית]

הנה כמה מהנימוקים העולים נגד המסעות לפולין

1. **מסע אל "חור שחור"** - המסע לפולין הוא מסע אל ה"אין", גם אם מבקרים באתרים ובמקומות בהם חיו יהודים כל מה שחווים הוא שהיום כבר אין יהודים. חוויית ה"אין" הזו מטרתה לעלות את מודעות התלמידים לאיום הקיומי התמידי על העולם שלהם וחרדה מפני כל מי שאינו יהודי, העלול לפגוע בהם.
  2. **דע מאין באת** – המסעות לפולין מתמקדים בהרס ובחורבן שהביאה השואה על יהדות אירופה. הם אינם מדגישים מספיק את החיים היהודים העשירים בפולין שלפני המלחמה. החורבן, אם כן, הופך להיות מהות חוויית החיים היהודית בגולה. דע אין באת? – מאשוויץ וכמו שאומר דן מירון (חוקר ספרות יידיש ועברית): "ממכלול של חיים יהודים באירופה נותר לנו רק המוות: היסטוריה שלמה התכווצה והתכנסה לתוך אירוע אחד ויחיד – השואה".
  3. **ולאן אתה הולך** - התלמידים חוזרים עם התחושה שחיים בגולה משמעותם מוות. מפולין הם ישובו הביתה לארץ ויהיו נכונים להגן עליה, אפילו בחייהם, שכן רק בה הם יכולים לחיות בביטחון. "טוב למות בעד ארצנו" של טרומפלדור כבר לא עושה את העבודה, אז בואו ניקח אתכם לאשוויץ, מיידנק, טרבלינקה, ונראו לאן תגיעו אם לא תהיו נכונים למות בעד ארצכם.
  4. **פולין כארץ עוינת** – כל משלחת מלווה באנשי ביטחון ישראלים חמושים. הדרישה מהתלמידים להישאר יחד תמיד כדי להקל על עבודת הפיקוח, ולהישמע להוראות אנשי הביטחון. הוראות אלו ותחושת הפגיעות שנוצרת, גורמים לכך שפולין נתפסת כארץ עוינת. ההגבלות על חופש התנועה ואווירת הסכנה מעבירות למשתתפים את תחושת חוסר הביטחון של הגולה, וההשמדה הסופית נראית להם כהמשך טבעי לכך. הזר, האחר הופך למאיים, מה שמוביל כמובן לרגשות לאומניים ולשנאת האחר.
- מומלץ לצפות בשלב זה בקטע מתוך הסרט "השמצה", של הבמאי יואב שמיר**

(אין לינק לצפייה ישירה, אך ניתן להוריד את הקובץ מהלינק הבא:

<https://app.box.com/s/6w96kh59s26yxctm07ll0kp8hu11xbut>

5. **מסע שמוביל לשטע** – עלות הנסיעה גבוהה מאד ולא כל משפחה יכולה מבחינה כלכלית לשלוח את הילד או הילדה שלה למסע. משרד החינוך, בתי הספר והעיריות מנסים לספק מלגות למעוטי יכולת, אבל חלק ניכר מהתלמידים הבאים ממשפחות קשות יום אינם יכולים לגייס את הכסף. משום כך, רוב הנוסעים לפולין הם אשכנזים ממעמד בינוני ומעלה. על כך יש להוסיף כמובן, שגם התכנים הם תכנים הקשורים בעיקר לזהות האשכנזית. שיאם

של לימודי ההיסטוריה בתיכון מסתכם במסע לעבר של יהדות אירופה, ושוב נדחקת לשוליים ההיסטוריה של יהדות המזרח. חשוב לזכור, שלמרות שהיו גם יהודים מצפון אפריקה (לוב, תוניס, אלג'יר) שנספו במחנות ההשמדה באירופה, הם לא מוזכרים כמעט אף פעם בתכנית הלימודים בהיסטוריה.

וכך, מסע שאמור לאחד את כל יהודי ישראל בחוויית גורל משותפת, משכפל בעצם את ההיררכיה החברתית ואת השסעים והפגמים של החברה הישראלית. המסע הזה משמר ומחזק את העובדה שההיסטוריה של היהודים המזרחיים אינה חלק מהזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית.

צפייה ב: [קטע מתוך הסדרה זגורי אימפריה, עונה 2, פרק 1](#) – מדקה 34:49 עד דקה 38:04

- **מי מבין השניים צודק לדעתכם: האבא, בבר, שמסרב לעמוד בצפירה, או הבן, אביאל, שחושב שזה יותר חשוב מהסיפור של המעברות?**

דיון: מה אתם חושבים, האם צריך לקיים את המסעות הללו לפולין? האם זו הדרך הנכונה ללמוד על העבר היהודי בתפוצות?

ניצולי שואה נזקקים

בעוד תעשיית המסעות לפולין מגלגלת כ- 5 מיליון דולר בשנה, אנחנו שוכחים את אלו שהיו שם.

[שקופית] – נתונים מתוך דו"ח הקרן לרווחת ניצולי השואה בישראל, 2014

- כיום חיים כ- 193,000 ניצולי שואה בארץ. מדי יום מתים כ- 37 מהם, מדי חודש למעלה מ- 1,000 ומדי שנה כ- 13,500.
- 25% מהם מעידים על קשיים כלכליים ניכרים, על פי "הקרן לרווחת ניצולי השואה בישראל" כ- 50,000 חיים מתחת לקו העוני.
- 37% מהם מעידים על מצב כלכלי "לא טוב", על פי "הקרן לרווחת ניצולי השואה בישראל" למעלה משליש מניצולי השואה (כ- 70,000) פנו לקרן בשנה האחרונה לקבלת סיוע.
- 19% מהם ציינו כי ויתרו על מזון השנה בשל מחסור כספי.
- 17% ציינו כי ויתרו לפחות פעם אחת השנה על נטילת תרופות בשל מחסור כספי.
- 45% ציינו כי הם חשים בדידות.

[קליק] – [קטע מדבריה של ניצולת השואה דורה רוט](#) בוועדת העבודה והרווחה של הכנסת,

29/04/2013

תדמיינו שכל 25,000 התלמידים שנוסעים כל שנה לפולין היו מתנדבים במהלך השנה אצל ניצולי השואה. 200 השעות שכל אחד מהם הקדיש להכנות למסע ולמסע עצמו, היו הופכים לכמעט 4 שעות שבועיות אצל ניצול שואה במשך שנה שלמה!!!

• האם זו לא דרך טובה יותר ללמוד על השואה?

דיון מסכם – האם צריך לטפח את זיכרון השואה?

[שקופית] – קטעים מתוך מאמרו של יהודה אלקנה

יהודה אלקנה, אינטלקטואל ישראלי, פרופסור להיסטוריה של המדע וניצול שואה כתב ב – 2 במרץ 1988, במהלך האינתיפאדה הראשונה, מאמר בעיתון הארץ, תחת הכותרת "בזכות השכחה":

"ההיסטוריה והזיכרון הקיבוצי הם חלק בלתי נפרד מתרבותו של עם, אך אין ואסור, לתת לעבר שליטה בקביעת עתידה של חברה ובגורלו של עם. עצם קיומה של הדמוקרטיה נתון בסכנה כאשר זיכרון קורבנות העבר משתתף כגורם פעיל בתהליך הדמוקרטי."

[...]

להערכתו, בלא החדרת השואה כה עמוק לתודעה הלאומית, גם הקונפליקט בין יהודים ופולשתינאים לא היה מביא כה רבים למעשים "חריגים", וייתכן אף שהתהליך המדיני לא היה נתקע במבוי סתום.

[...]

איני רואה סכנה גדולה יותר לעתידה של מדינת ישראל מאשר העובדה שהשואה הוחדרה בשיטתיות ובעוצמה לתודעתו של כל הציבור הישראלי [...]. בפעם הראשונה אני מבין את חומרת מעשינו, כאשר במשך עשרות שנים שלחנו כל ילד וילד בישראל לבקר שוב ושוב ב"יד ושם". מה רצינו שילדים רכים יעשו בחוויה הזאת? [...] מה אמור ילד לעשות בזיכרונות אלה? בעבור רבים מאד תמונות הזוועה עשויות להתפרש כקריאה לשנאה. "זכור" יכול להתפרש כקריאה לשנאה מתמשכת ועיוורת.

[...]

עלינו, לעומת זאת, לשכוח. איני רואה היום תפקידי פוליטי וחינוכי חשוב יותר למנהיגי האומה הזאת מאשר להתייבב לצד החיים, להתמסר לבניית עתידנו, ולא לעסוק, השכם והערב, בסמלים, ובטקסים ובלקחי השואה.

דיון: מה הן טענותיו של יהודה אלקנה? מה אתם חושבים על הקריאה הזו של יהודה אלקנה, האם עלינו לשכוח או האם עלינו לזכור? ואם לזכור, מה היא הדרך הנכונה לדעתכם לזכור?